

اثربخشی تحلیل روان‌شناختی فیلم‌های با مضامین دینی بر دینداری دانشجویان
Effectiveness of Psychological Analysis of the Movies with Religious Themes on Religiosity of University Students

Dr Seyyed Mohsen Fatemi
 Harvard University lecturer and
 University of British Columbia

دکتر سید محسن فاطمی
 مدرس دانشگاه هاروارد و دانشگاه بریتیش

Dr. Mohammad Khodayarifard *
 Professor of Educational and
 Consultative Studies of Tehran
 University
khodayar@ut.ac.ir

کلمبیا
 دکتر محمد خدایاری فرد (نویسنده مسئول)
 استاد روان‌شناسی تربیتی و مشاوره دانشگاه
 تهران

Dr. Mohsen Shokouhi Yetka
 Associate Professor at Tehran
 University

دکتر محسن شکوهی یکتا
 دانشیار دانشگاه تهران

Dr. Gholamali Afrooz
 Master of Science in Tehran
 University

دکتر غلامعلی افروز
 استاد ممتاز دانشگاه تهران

Dr. Reza Pourhosein
 Associate Professor at Tehran
 University

دکتر رضا پورحسین
 دانشیار دانشگاه تهران

Dr. Azra Shalbfaf
 Ph.D. Planning the Distance Education
 of Payame Noor University

دکتر عذرا شالباف
 دکتری برنامه‌ریزی آموزش از راه دور
 دانشگاه پیام نور

Milad Qorbani -Vanajemi
 Master of Family Counseling at the
 University of Tehran

میلاد قربانی وناجمی
 کارشناس ارشد مشاوره خانواده دانشگاه
 تهران

چکیده

Abstract

The present study was conducted to examine the effects of psychological analysis of the movies with religious themes on university students' level of religiosity. The study utilized a

پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی تحلیل روان‌شناختی فیلم‌های برگزیده با مضامین دینی بر دینداری دانشجویان انجام گرفته است. این پژوهش از نوع طرح‌های شبه‌آزمایشی با طرح

quasi-experimental design with pretest-posttest and control group. The population included all university students in Tehran. Using convenience sampling, the sample (n=40) was selected and randomly assigned into two groups (experimental and control). The experimental group members participated in 11 sessions. The sessions included watching and analyzing movies with religious themes. The control group received no intervention. Religiosity Scale for Students was used for collecting data. Results indicated that the mean scores of religiosity components especially religious affects have increased in experimental group although this effect has not been significant. It may be safe to say that showing and analyzing movies with religious themes may enhance some of religiosity components. The narrative structures of movies may affect people's religiosity.

Keywords: psychological critique, cinema, religiosity, movie analysis

پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه گواه بود. جامعه آماری پژوهش، دانشجویان دانشگاه‌های تهران بوده‌اند که ۴۰ نفر از این دانشجویان به‌شیوه نمونه‌گیری دردسترس انتخاب شدند و به شیوه تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه قرار گرفتند. گروه آزمایش به مدت ۱۱ جلسه در کارگاه‌های تحلیل روان‌شناختی فیلم‌های با مضامین دینی شرکت کردند، درحالی‌که گروه گواه هیچ مداخله‌ای دریافت نکرد. برای جمع‌آوری داده‌ها از نسخه کوتاه مقیاس دینداری استفاده گردید. یافته‌ها: نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که میانگین مؤلفه‌های دینداری به‌ویژه مؤلفه عواطف دینی در گروه آزمایش افزایش یافته است، اگرچه این افزایش به لحاظ آماری معنادار نبوده است. بنابراین، می‌توان گفت با تحلیل روان‌شناختی فیلم‌های با مضامین دینی، امکان افزایش برخی از مؤلفه‌های دینداری امکان‌پذیر می‌باشد. فیلم‌ها با شیوه روایت‌گونه‌ای که دارند از لایه‌های مقاومت مخاطبان عبور می‌کنند و احتمالاً در ارتقای سطح دینداری افراد اثرگذار باشند.

کلیدواژه‌ها: نقد روان‌شناختی؛ سینما؛ دین‌باوری؛ تحلیل فیلم

مقدمه

باورهای دینی همواره در طی تاریخ حیات بشر با او همراه بوده‌اند و در هیچ دوره و زمانی بشر بدون اعتقادات دینی نبوده است. دین از طریق برقراری یک نظم اخلاقی، تدارک فرصت‌هایی برای به‌دست‌آوردن شایستگی‌های یاد گرفته‌شده و تهیه قوانین اجتماعی نقشی مؤثر در بروز یا پیشگیری از مشکلات اجتماعی و اخلاقی، سلامت جسمانی و حتی مسائل بهداشت

روانی دارد (برگ، مایر و میلر^۱؛ ۲۰۱۱؛ یانکر و دهان^۲، ۲۰۱۲). نتایج پژوهش خدایاری فرد، شهابی و اکبری زردخانه (۱۳۸۶) نشان می‌دهد که مذهب به واسطه نقش مقابله‌ای در برابر فشارهای روانی می‌تواند وابستگی و یا سوء مصرف مواد را پیشگیری کند. پژوهش‌های بسیاری نیز رابطه‌ای مستقیم بین مذهب و سلامت بدنی و روانی را نشان داده‌اند (کونینگ، موربرگ و کرال^۳، ۱۹۸۸؛ بیکر و گورساج^۴، ۱۹۸۲). شرم، دوآرته و وردلی^۵ (۲۰۱۱) نشان دادند دینداری با سلامت روانی پیوند دارد و مشکلات رفتاری همچون مصرف الکل، سوء مصرف مواد، بی‌قیدی جنسی و بارداری نوجوانان را کاهش می‌دهد. نتایج تحقیق کوئینگ و لارسن^۶ (۲۰۰۱) نیز حاکی از آن است که عقاید و اعمال دینی به هیجانات مثبت مانند رضایت از زندگی و بهزیستی منجر می‌شوند. بنابراین، ضرورت دین و جایگاه آن در ابعاد گوناگون زندگی انسان محرز می‌باشد و اهمیت و ضرورت روزافزون پژوهش در حیطه دین و دینداری را روشن تر می‌کند (اسپیلکا، هود، هانسبرگر^۷ و گورساج، ۲۰۰۳). از سوی دیگر، نتایج پژوهش‌های مختلف حاکی از کاهش میزان دینداری بین اعضای جامعه می‌باشد (ملکی، شاملی و شکراللهی، ۱۳۹۰؛ بهار و رحمانی، ۱۳۹۱). همچنین نتایج پژوهش خدایاری فرد و همکاران (۱۳۹۲) حاکی از آن است هر سه مؤلفه باور، عواطف و رفتار دینی طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ سیر نزولی داشته است. بنابراین، ضرورت تربیت دینی در جامعه بیش از پیش آشکار می‌شود.

تربیت دینی فرآیندی است که ضمن آن تلاش می‌شود تا با بهره‌گیری از آموزه‌های دینی، زمینه‌ای فراهم شود تا مرتب‌تری در راستای رشد و شکوفایی استعدادها و فطری و دینی گام بردارد (ماهرزاده، ۱۳۸۵). با توجه به نتایج مطالعات و پژوهش‌ها در دهه‌های اخیر که اثربخشی ناکافی آموزش‌های مستقیم در تربیت دینی را نشان می‌دهد و نیز با توجه به ضرورت دینداری و وضعیت آن در جامعه، متخصصان تعلیم و تربیت و نیز نهادها و سازمان‌های مرتبط در پی روش‌های غیرمستقیم و بهره‌گیری از سایر حوزه‌ها به منظور گسترش معنویت و افزایش میزان دینداری در سطح جامعه می‌باشند (صابری و سعیدی رضوانی، ۱۳۹۱).

1. Burg, Mayers, & Miller

2. Yonker & Dehaan

3. Koenig, Morberg, & Krale

4. Bacher & Gorsuch

5. Sherman, Duarte, & Verdeli

6. Koeing & Larson

7. Spilka, Hood, & Hunsberger

در این میان، یکی از حوزه‌هایی که می‌تواند بستر مناسبی برای انتقال ارزش‌ها و هنجارها به آحاد جامعه را فراهم کند، رسانه است (گیدنز^۱، ۱۳۹۰). در عصر ارتباطات، وسایل ارتباط جمعی دارای بیشترین تأثیر فرهنگی هستند و از آنجایی که رسانه‌های جمعی اغلب عرصه پیشرفت‌های فرهنگی (هم از لحاظ هنری و هم اشکال نمادین) و نیز گسترش آداب، منش‌ها، سبک زندگی و هنجارها هستند، در پیدایی عادات تازه، تکوین فرهنگی جهان، تغییر در رفتار و خلق و خوی انسان، سهمی شگرف بر عهده دارند (مک کوایل^۲، ۱۳۸۸). برای نمونه نتایج پژوهش کمپبل و کنلی^۳ (۲۰۱۵) حاکی از آن بود که دنیای مجازی، اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و تلفن‌های همراه از ظرفیت بالایی برای انتقال مفاهیم تربیت دینی برخوردار می‌باشند و در رفتارها و گرایش‌ها و عواطف دینی اثر دارد. همچنین مونی و تیمینز^۴ (۲۰۰۷) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که استفاده از هنر و به‌ویژه هنرهای تصویری و بصری در تربیت دینی دانشجویان می‌تواند موجب درک و شفافیت بهتر معنویت توسط آن‌ها شوند.

امروزه رسانه‌های عامه‌پسند همچون فیلم‌های سینمایی، از وجوه اصلی زندگی روزمره در مدرنیته اخیر به شمار می‌آیند که نقش خطیری در شکل دادن به پندارهای افراد درباره جهان پیرامونی‌شان دارند (بنت^۵، ۱۳۹۳). در انواع گوناگون رسانه، سینما اولین وسیله ارتباطی است که با جان بخشیدن به تصاویر، ویژگی اساسی خود را از سایر رسانه‌ها متمایز ساخته است. استفاده از فرآورده‌های این هنر-صنعت، مستلزم مقدمات و شرایط خاصی چون تحصیلات نمی‌باشد. همچنین از آنجایی که این رسانه، تصویر و صوت را در هم می‌آمیزد و از صنعت و هنر مایه می‌گیرد، تأثیرش در اذهان و نفوس بسیار شدید است. به اعتقاد ولتز^۶ (۲۰۰۵)، فرد در هنگام تماشای فیلم با یافتن ویژگی‌های مشترک خود با شخصیت داستان و همدلی با او به بیش عمیقی در مورد خود دست می‌یابد. در روان‌شناسی نیز نتایج پژوهش‌های یازیکی، یولوس، سلویتوپ، یازیکی و آیدین^۷ (۲۰۱۳) نشان داد که فیلم‌ها ابزاری قوی و مهم برای استفاده مثبت و مولد در درمان و آموزش هستند. آن‌ها در پژوهش خود دریافتند که تماشای فیلم، بیماران را به صحبت

1. Giddens

2. Mc Quail

3. Campbell & Connelly

4. Mooney & Timmins

5. Bennett

6. Woltz

7. Yazici, Ulus, Selvitop, Yazici, & Aydin

در مورد باورها، افکار و احساسات خود و بحث همزمان درباره شخصیت‌ها و داستان فیلم تشویق کرد. این کار آن‌ها را به جای ماندن در اتاق برای فعالیت کردن با انگیزه کرده است. در این میان، برخی از صاحب‌نظران بر جایگاه و نقش فرهنگی سینما تأکید کرده و بر این باورند که سینما به اشاعه اندیشه‌ها کمک شایانی می‌کند (معمدنژاد، ۱۳۸۵).

تقریباً می‌توان گفت تأثیر سینما بر سبک زندگی و نیز دینداری بشر آشکار و مبرهن است. سینما حتی توانایی آن را دارد که یک مذهب و نوعی جدید از زندگی دینی را اشاعه دهد (جوادی یگانه و آقاسی، ۱۳۹۱). برای نمونه می‌توان تجمع چند هزار نفری مسیحیان پروتستان را مثال زد که با شعار «ما باید هالیوود را عوض کنیم نه اینکه هالیوود ما را تغییر دهد»، از نمایش فیلم‌های هالیوودی جلوگیری می‌کردند؛ که این مورد مبین اثرگذاری سینما بر زندگی دینی افراد است. از این روی، در سینمای روز جهان، آشکار ساختن و انتقال یک اندیشه والا و مهم‌تر از نمایش اشیای مشابه زندگی، اهمیت روزافزون یافته است (کازنو، ۱۳۸۱). در این مسیر، استفاده از ظرفیت‌های سینما و توجه به حوزه‌های گوناگون آن به‌خصوص بُعد روان‌شناختی، احتمالاً بتواند به میزان اثرگذاری نمایش فیلم‌های سینمایی بیافزاید. این توانمندی و ظرفیت کشف شده در سینما باعث شد تا صاحب‌نظران و اندیشمندان عرصه‌های مختلف فکری و فرهنگی به‌ویژه صاحب‌نظران دینی، درصدد کشف و استفاده از این ابزار نوین و قدرتمند در جهت تربیت دینی برآیند (سالک و فرید، ۱۳۷۷). برای نمونه رامش و دانی^۱ (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای نشان داده‌اند که استفاده از فیلم‌های سینمایی می‌تواند به عمق بخشیدن مفاهیم معنوی کمک کند، اما اثربخشی این مداخلات را به صورت نظام‌مند مورد بررسی قرار ندادند. از سوی دیگر هدف پژوهش مذکور ارتقای معنویت افراد بوده است در حالی که محمدی (۱۳۹۰) معتقد است معنویت با دینداری متفاوت است. معنویت نگرشی به عالم و آدم است که به انسان، آرامش، شادی و امید می‌دهد؛ درحالی‌که دینداری یعنی داشتن اهتمام دینی به‌نحوی که نگرش، گرایش و کنش‌های فرد را متأثر می‌سازد. بنابراین، محدودیت مهمی که در حوزه تربیت دینی جامعه به چشم می‌خورد، آن است که تاکنون پژوهش‌های جامعی به بررسی اثربخشی تحلیل روان‌شناختی فیلم‌های با مضامین دینی بر دینداری دانشجویان نپرداخته است.

¹. Cazneve

². Ramesh & Dani

از این‌روی، هدف پژوهش حاضر بررسی اثربخشی تحلیل روان‌شناختی فیلم‌های سینمایی با مضامین دینی بر میزان دینداری دانشجویان می‌باشد.

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف جزو طرح‌های کاربردی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها از نوع طرح‌های نیمه‌آزمایشی^۱ از نوع پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه گواه است.

جامعه آماری، نمونه و نمونه‌گیری

در پژوهش حاضر دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران به‌عنوان جامعه هدف در نظر گرفته شدند. نمونه مورد مطالعه شامل ۴۰ نفر از این جامعه بود که با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند و به‌صورت تصادفی در دو گروه ۲۰ نفره آزمایش و کنترل گمارده شده‌اند.

ابزار پژوهش

نسخه کوتاه‌مقیاس دینداری- فرم دانشجویی: این مقیاس توسط خدایاری‌فرد و همکاران (۱۳۹۳) ساخته شده است. این نسخه ۴۰ آیتم دارد و پاسخ‌دهی به آیتم‌های آن در طیف لیکرت شش‌درجه‌ای (۰ = هرگز تا ۵ = همیشه) صورت می‌گیرد. نتایج حاصل از تحلیل آیتم و سپس تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی نشان داد مقیاس دارای ساختار عاملی سه مؤلفه‌ای باور، عواطف و رفتار دینی است. ضرایب اعتبار^۲ مؤلفه‌های آن ۰/۹۲ برای باور دینی، ۰/۸۱ برای عواطف دینی، و ۰/۹۱ برای رفتار دینی و ۰/۹۱ برای کل مقیاس گزارش شده است. شایان‌ذکر است که در این نسخه پنج آیتم وانمود اجتماعی و میزان صحت و دقت پاسخ‌های ارائه‌شده به آیتم‌ها را نشان می‌دهد.

روش اجرا

برای جذب افراد به‌منظور شرکت در پژوهش، اطلاع‌رسانی از طریق اینترنت و بروشورهای پخش‌شده انجام پذیرفت و سپس ثبت‌نام از این افراد از طریق آنلاین، حضوری و تلفنی به عمل آمد. پس از ثبت‌نام، از افراد داوطلب دعوت به عمل آمد و در جلسه‌ای، ابزارهای پژوهش را تکمیل کردند. پس از این جلسه، اعضای گروه نمونه در یازده جلسه کارگاه تحلیل روان‌شناختی فیلم‌های با مضامین دینی (نمایش و تحلیل روان‌شناختی فیلم) شرکت کردند. پس از پایان اجرای

^۱. quasi-experimental

^۲. reliability

جلسات کارگاه، داده‌های مرحله پس‌آزمون جمع‌آوری شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از تحلیل کوواریانس چندمتغیری^۱ انجام شد. محتوای جلسات کارگاه به شرح جدول ۱ است.

جدول ۱. عناوین، اهداف و محتوا جلسات کارگاه ارزش‌های دینی در تحلیل روان‌شناختی

فیلم با مضامین دینی

ردیف	عنوان جلسه	هدف جلسه	روش اجرا	تکالیف کارگاه
۱	روان‌شناسی فیلم معنا در فیلم	آشنایی با کاربردهای روان‌شناختی فیلم نقش روان‌شناختی فیلم	- استفاده از کلیپ برای ارائه موضوع - ارائه تکنیک‌های روان‌شناختی فیلم	مشاهده فیلم‌های تعیین‌شده در کارگاه و تأمل روی آثار روان‌شناختی آن‌ها، لایه‌های گوناگون آن و کاربردهای آن برای جلسات بعد
۲	فیلم روزگار ما	دستیابی به لایه‌های درونی فیلم در حوزه معنا با استفاده از کاربردهای روان‌شناختی فیلم	مرور فیلم همراه با تحلیل روان‌شناختی مؤلفه‌های موردنظر	مشاهده فیلم‌های تعیین‌شده همراه با تحریر گزارش کتبی در رابطه با آثار معناشناختی و روان‌شناختی فیلم مذکور در زندگی روزانه و حل یا مدیریت یک مسئله بر مبنای آن در زندگی فردی و اجتماعی
۳	فیلم: زندگی مردم	نقش روان‌شناختی فیلم در تحلیل دعا و نیایش	مرور فیلم همراه با تحلیل آن	انجام یک شبیه‌سازی در ارتباط با نقش روان‌شناختی دعا در فیلم موردنظر و آثار کاربردی آن
۴	فیلم: یک پروانه	نقش روان‌شناختی فیلم در تحلیل شخصیت و مؤلفه‌های آن	مرور فیلم همراه با تحلیل تکنیک‌ها و کاربردهای روان‌شناختی فیلم در حوزه شخصیت	بحث و گفتگو پیرامون کاربردهای روان‌شناختی فیلم در حوزه شخصیت و معنا

ردیف	عنوان جلسه	هدف جلسه	روش اجرا	تکالیف کارگاه
۵	طلا و مس وینچ	تحلیل روان‌شناختی فیلم همراه با نگاه روان‌شناختی فیلم به زندگی، معنا و انسان	مرور فیلم همراه با بحث، گفتگو و تحلیل	بررسی ابعاد روان‌شناختی زندگی و معنا در فیلم با ارائه نمونه‌های فردی و اجتماعی
۶	زیر نور ماه بزرسی ابعاد فیلم	تحلیل روان‌شناختی فیلم با تمرکز بر روی رابطه میان اندیشه، احساس، هیجان و رفتار	مرور فیلم همراه با تحلیل روان‌شناختی	تحلیل روان‌شناختی فیلم موردنظر با استفاده از مستندات مذهبی، روایات و آیات
۷	آرامش، روشن فیلم اینجا	تحلیل روان‌شناختی فیلم با تکیه بر مفهوم ظرفیت‌های انسان	مرور فیلم همراه با تحلیل روان‌شناختی	ذکر موارد مشابه و جستجوی کاربردهای معناشناختی در حوزه فیلم موردنظر
۸	بوسیدن روی ماه فیلم	تحلیل روان‌شناختی فیلم با تکیه بر موضوع فشارهای روحي در زندگی	مرور فیلم همراه با تحلیل روان‌شناختی	کاوش و گفتگو پیرامون کاربرد مفاهیم دینی در برخورد با فشارها و استرس‌ها
۹	خطای می‌آید وینچ	تحلیل روان‌شناختی فیلم با تکیه بر عنصر اتصال‌های هیجانی	مرور فیلم همراه با تحلیل روان‌شناختی	یافتن مضامین دینی که هم‌افزایی عاطفی انسان را تقویت می‌کند و تحلیل روان‌شناختی مؤلفه‌های آن
۱۰	قلعه‌گاه وینچ	تحلیل روان‌شناختی فیلم با تکیه بر عنصر امید	مرور بر فیلم همراه با تحلیل روان‌شناختی امید و امیدواری	آفرینش گفتگو میان نگاه امیدوار و منتظر یاس محور و بحث پیرامون درون‌مایه‌های روان‌شناختی آن

ردیف	عنوان جلسه	هدف جلسه	روش اجرا	تکالیف کارگاه
۱۱	فیلم خانمانی روی آبر.	تحلیل روان‌شناختی فیلم با تکیه بر عنصر وجدان دینی و نقش باورهای دینی در رفتار	مرور فیلم همراه با تحلیل روان‌شناختی منظر دینی و کاربردهای آن	ارائه نمونه‌های مشابه بر اساس مفاهیم و مضامین دینی
۱۲	جمع‌بندی و ارزیابی	جمع‌آوری داده‌های مربوط به ارزیابی اثربخشی کارگاه	- بحث گروهی - پرسش و پاسخ و انجام پس‌آزمون	

یافته‌ها

نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها در جدول ۲ نشان می‌دهد در گروه آزمایش میانگین بیشتر مؤلفه‌های دینداری افزایش یافته است. همچنین در بین مؤلفه‌های دینداری مؤلفه عواطف دینی بیشترین تغییر را نشان می‌دهد. تحلیل کوواریانس چندمتغیری برای مطالعه اثربخشی مداخله و آزمون وجود یا نبود تفاوت معنادار آماری در بین میانگین‌های مؤلفه‌های دینداری نشان داد که نیمرخ میانگین‌های دینداری دو گروه آزمایش و گواه در مرحله پس‌آزمون و پس از حذف اثر پیش‌آزمون تفاوت معناداری باهم ندارند ($\eta^2 = 0/02$ و $p > 0/05$ و $df = (3, 33)$ و $F = 0/27$ و $W = 0/97$). این یافته بدین معناست که شرکت در مداخله با وجود این‌که افزایش نمرات زیرمقیاس‌ها و نیز نمره کل دینداری گروه آزمایش را در پی داشت، اما نتوانسته است نیمرخ دینداری دو گروه را از هم تغییر دهد. اندازه اثر مربوط به تغییرات نیمرخ‌ها بر اساس الگوی کوهن (۱۹۸۸) در دامنه بسیار ضعیف قابل‌طبقه‌بندی است.

جدول ۲. یافته‌های توصیفی مؤلفه‌ها و نمره کل دینداری در گروه ارزش‌های دینی در چارچوب تحلیل روان‌شناسی فیلم

زیرمقیاس	گروه	مرحله	میانگین	انحراف استاندارد
باور دینی	آزمایش	پیش‌آزمون	۴۹/۳۵	۷/۲۹
		پس‌آزمون	۵۰/۱۵	۶/۳۳
	گواه	پیش‌آزمون	۴۸/۴۱	۹/۷۹
		پس‌آزمون	۴۹/۱۵	۷/۷۲
رفتار دینی	آزمایش	پیش‌آزمون	۴۲	۱۰/۰۱
		پس‌آزمون	۴۲/۵۵	۱۰/۱۷
	گواه	پیش‌آزمون	۳۸/۴۵	۱۱/۳۲
		پس‌آزمون	۳۸/۹۵	۱۱/۲۰
عواطف دینی	آزمایش	پیش‌آزمون	۴۷/۴۰	۵/۱۳
		پس‌آزمون	۴۸/۴۵	۴/۶۲
	گواه	پیش‌آزمون	۴۵/۵۰	۸/۱۰
		پس‌آزمون	۴۵/۹۸	۸/۸۹
نمره کل دینداری	آزمایش	پیش‌آزمون	۱۳۸/۷۵	۱۸/۴۴
		پس‌آزمون	۱۴۱/۱۵	۱۷/۲۹
	گواه	پیش‌آزمون	۱۳۲/۳۶	۲۷/۲۲
		پس‌آزمون	۱۳۴/۰۸	۲۶

بررسی نتایج آزمون اثر درون‌آزمودنی‌ها هم نشان داد که هیچ‌یک از مؤلفه‌های دینداری در بین این دو گروه تفاوت معناداری در سطح $p < ۰/۰۵$ ندارند (جدول ۳). اندازه اثر میزان تغییرات مؤلفه‌ها نیز در دامنه بسیار ضعیف قرار می‌گیرند.

جدول ۳. خلاصه یافته‌های آزمون اثر بین‌آزمودنی میانگین خرده‌مقیاس‌های فرم کوتاه مقیاس

سنجش دینداری

مؤلفه	نوع سوم مجموع مجذورات	درجات آزادی	نسبت F	سطح معناداری	مربع ایتای سهمی
باور دینی	۳/۳۵	۱	۰/۱۹	۰/۶۷	۰/۰۰۵
رفتار دینی	۱/۸۸	۱	۰/۱۳	۰/۷۲	۰/۰۰۴
عاطفه دینی	۰/۰۶	۱	۰/۰۰۴	۰/۹۵	۰/۰۰۰۱

در ادامه تحلیل کوواریانس تک‌متغیری برای مقایسه میانگین نمره کلی دینداری در بین دو گروه نشان داد میانگین نمره کل دینداری دو گروه تفاوت معنادار آماری باهم ندارد ($\eta^2 = ۰/۰۱$) و $p > ۰/۰۵$ و $df = ۱$ و $F = ۰/۲۹$ و $SS = ۲۱/۰۷$. این یافته به معنای آن است که اگرچه نمرات گروه آزمایش با افزایش روبرو بوده است اما از لحاظ آماری تفاوت معناداری با تغییرات گروه گواه نشان نمی‌دهد و اندازه اثر این تغییرات نیز در طبقه متوسط قابل‌طبقه‌بندی است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، بررسی اثربخشی تحلیل روان‌شناختی فیلم‌های سینمایی با مضامین دینی بر دینداری دانشجویان بوده است. نتایج نشان داده است که مؤلفه‌های دینداری به ویژه مؤلفه عواطف دینی در اثر آموزش افزایش یافته است؛ این یافته با نتایج پژوهش‌های کمپبل و کنلی (۲۰۱۵)، رامش و دانی (۲۰۱۴) و مونی و تیمینز (۲۰۰۷) هم‌سو می‌باشد؛ هرچند افزایش موردنظر در مؤلفه‌های دینداری، به سطح معناداری نرسیده است. دلایل عدم معناداری را می‌توان به سه عامل کلی تقسیم کرد؛ عامل نخست عدم معناداری به نو و بدیع بودن این شیوه در حوزه تربیت دینی بازمی‌گردد. استفاده از رسانه‌ها و به‌طور ویژه فیلم در جهت افزایش دینداری افراد برای نخستین بار در کشور مورد استفاده قرار گرفت؛ از این رو، شاید نتواند در ابتدای راه اثرات مثبت محسوسی از خود به‌جای بگذارد، اما می‌تواند در آینده‌ای نزدیک به یکی از ابزارهای اصلی در حوزه تربیت دینی جامعه تبدیل شود. عامل دوم به فیلم‌های نمایش داده‌شده و محدودیت‌های موجود در این زمینه بازمی‌گردد. شاید اگر در انتخاب فیلم‌های

سینمایی دقت بیشتری صورت می‌گرفت و پژوهشگران از نمایش فیلم‌های تأثیرگذار در سینمای جهان معذور نبوده‌اند، میزان اثرگذاری با افزایش معناداری روبرو می‌شده است. عامل سوم نیز به شرایط محیطی نامطلوب مکان برگزاری کارگاه مربوط بوده است؛ از آنجایی که جلسات کارگاه در فصل پاییز برگزار شده است، سرمای هوا و فقدان لوازم گرمایشی بر کیفیت مطلوب یادگیری دانشجویان تأثیر منفی داشته است. همچنین کیفیت نامناسب ابزارهای نمایش فیلم موجب اتلاف وقت در غالب جلسات کارگاه می‌شده است.

در جهان معاصر، رسانه‌های عامه‌پسند و وسایل ارتباط جمعی همچون سینما از وجوه اصلی زندگی روزمره در مدرنیته به شمار می‌روند. هرچند سینما در مقابل فرهنگ و هنر ایران سابقه چندانی ندارد، اما با قابلیت‌هایی که در بازنمایی واقعیت‌ها داشته است، نه تنها جای خود را در فرهنگ و تمدن معاصر ایران باز کرده است، بلکه نقش خطیری در شکل دادن به پندارهای افراد درباره جهان پیرامونی‌شان دارد. معززی‌نیا (۱۳۸۸) بر این باور است که سینما پیش از آن‌که صنعت یا هنر باشد، فرهنگ است که می‌توان از آن در جهت غنای فرهنگ جامعه و انواع مؤلفه‌های آن (دین اسلام، تنوع قومی، معماری و هنر ایرانی، زبان ایرانی و ...) بهره برد.

در تبیین یافته پژوهش مبنی بر افزایش میزان مؤلفه‌های دینداری می‌توان گفت فیلم با شیوه روایت‌گونه‌ای که دارد، می‌تواند از لایه‌های مقاومت مخاطبان عبور کرده و مفهوم موردنظر خود را به آنها القاء کند. خدایاری‌فرد و همکاران (۱۳۹۴) معتقدند که فیلم‌های با مضامین مذهبی، نوعی روایت و قصه هستند. روایت قصه‌های اخلاقی و عرفانی، در ارتقای سطح دینداری افراد می‌تواند اثرگذار باشند. قصه‌گویی در ادوار گوناگون همواره مورد علاقه و توجه انسان‌ها بوده و برای بشر از جذابیت ویژه‌ای برخوردار است. در قرآن کریم نیز با توجه به اقبال انسان‌ها به قصه، بسیاری از مباحث ظریف اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی در قالب داستان‌هایی دلنشین ارائه شده است و خداوند از این طریق در جهت تربیت و اصلاح رفتارهای انسان گام برداشته است؛ برای نمونه می‌توان به داستان هابیل و قابیل و اصحاب کهف در قرآن کریم اشاره کرد (مائده: ۲۷ و کهف: ۹). به همین جهت، قصه‌ها یکی از روش‌های مهم اصلاح رفتار به شمار می‌روند که می‌توان از آن‌ها برای تربیت دینی افراد بهره برد. بنابراین، از آنجایی که فیلم‌ها یکی از گونه‌های روایت و قصه می‌باشند، می‌توان از فیلم‌ها نیز به‌عنوان قصه‌ای بصری در جهت افزایش دینداری افراد بهره جست.

یکی دیگر از دلایل تأثیرگذاری فیلم را می‌توان با نظریه یادگیری مشاهده‌ای بندورا^۱ تبیین کرد؛ در نظریه یادگیری مشاهده‌ای، اگر الگوها برای رفتاری تقویت شوند، این تقویت از طریق تقویت جانشینی، احتمال وقوع همان رفتار را در مشاهده‌کننده بالا می‌برد (هرگنهان و السون^۲، ۱۳۸۳). در این میان، وسایل ارتباط جمعی از قبیل سینما، یکی از ابزارهای آموختن از طریق مشاهده هستند. بندورا نیز عمده پژوهش‌های خود را با نمایش فیلم و بررسی اثر فیلم بر انسان‌ها، به‌ویژه کودکان و نوجوانان، انجام داده است (مرتضوی قمی و منادی، ۱۳۸۸). از آنجایی که انسان در فیلم درگیر هم‌ذات‌پنداری با شخصیت‌های اصلی فیلم می‌شود، مشروط به آن‌که الگو برای بیننده جذاب باشد، یادگیری مشاهده‌ای بسیار سریع رخ می‌دهد. در همین راستا، اگر فیلم‌های با مضامین دینی از نظر فرم و محتوا سطح بالایی داشته باشند و قهرمانان داستان به‌صورت جذابی ارائه شوند و در فیلم مورد تقویت قرار گیرند، این فرایند چنان تماشاگران را به داستان فیلم جذب می‌کند که گویا خود آن‌ها مورد تقویت قرار گرفتند؛ لذا مخاطب به‌صورت ناخودآگاه در پی یادگیری خصوصیات مطلوب قهرمان دینی داستان برمی‌آید.

در بررسی بیشتر یافته‌های مطالعه مشخص شد که مولفه عواطف دینی بیش از مولفه‌های باور و رفتار دینی تأثیر پذیرفته است؛ در تبیین این یافته می‌توان گفت از آنجایی که در غالب فیلم‌های نمایش داده‌شده این پژوهش، ویژگی احساسی داستان مقدم بر دیگر لایه‌ها بوده است و فیلم‌ها سعی داشته‌اند با برانگیخته کردن احساسات مخاطبان به مقصود برسند، میزان افزایش مولفه عواطف دینی محسوس‌تر بوده است. این نکته در پژوهش‌های اخیر در حوزه دینداری نیز نشان داده شده است (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۹۵).

بنابراین، براساس یافته‌های پژوهش می‌توان ذکر کرد در پژوهش‌های آتی برای افزایش سطح دینداری در مؤلفه‌های باور دینی و رفتار دینی، به انتخاب فیلم‌هایی برای نمایش و تحلیل روان‌شناختی اقدام شود که علاوه بر بعد احساسی و عاطفی داستان، بر ابعاد شناختی و معنایی و نیز التزام عملی به وظایف دینی توجه بیشتری شده باشد. همچنین به دست‌اندرکاران برنامه‌های تحلیلی فیلم در رسانه ملی پیشنهاد می‌شود در جهت افزایش فهم دینی عموم مردم،

¹. Bandura

². Hergenhahn & Olson

از نظرات صاحب‌نظران مربوطه در جهت تحلیل روان‌شناختی فیلم‌های با مضامین دینی بهره‌مند شوند. از سوی دیگر، با توجه به اسلامی بودن جامعه، انتظار این است که سینما فرهنگ مذهبی جامعه را در تمامی ابعاد مدنظر داشته باشد که در این راستا بتوان با نمایش و تحلیل این فیلم‌ها و ربط دادن آن‌ها با مفاهیم دینی، از استقبال و رغبت مردم به این رسانه، به منظور افزایش شاخص‌های دینداری بهره جست. اگرچه در غالب فیلم‌های سینمایی با فقدان مفاهیم اصیل دینی روبرو هستیم، اما بایستی از اثرگذاری این رسانه بر ارزش‌های مردم آگاه باشیم و در جهت غنی کردن فیلم‌ها با مفاهیم و مضامین دینی گام برداریم. مهم‌ترین محدودیت پژوهش حاضر این بوده است که جامعه آماری این پژوهش دانشجویان بوده‌اند، لذا در تعمیم یافته‌های آن به گروه‌های غیردانشجویی بایستی جانب احتیاط را رعایت کرد.

منابع

- بنت، اندی (۱۳۹۳). *فرهنگ و زندگی روزمره*، ترجمه جوافشانی و چاوشیان، تهران: نشر اختران.
- بهار، مهری و رحمانی، سحر (۱۳۹۱). بررسی شکاف نسلی به لحاظ وضعیت دینداری دو نسل دهه ۵۰ و ۷۰ (با تأکید بر بعد مناسکی). *فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان*، (۳)، ۶، ۹-۳۶.
- جوادی‌یگانه، محمدرضا و آقاسی، محمد (۱۳۹۱). *برزخ یهودی‌مسیحی* شده در سینمای ایران. *دوفصلنامه دین و ارتباطات*، ۱۹، ۱، ۶۷-۹۳.
- خدایاری‌فرد، محمد؛ آذریباجانی، مسعود؛ آیت‌اللهی، حمیدرضا؛ افروز، غلامعلی؛ اکبری زردخانه، سعید؛ باقری نوع-پرست، خسرو؛ شجاعی‌زند، علی‌رضا؛ شکوهی‌یکتا، محسن؛ غباری بناب، باقر؛ فاطمی، سید محسن؛ فقیهی، علی‌نقی؛ طهماسب‌کاظمی، بهروز؛ گواهی، عبدالرحیم؛ منطقی، مرتضی؛ نوربخش، یونس و همکاران (۱۳۹۴). گزارش طرح پژوهشی تهیه و اجرای برنامه‌های فرهنگی - آموزشی با رویکردی روان‌شناختی، تربیتی و اجتماعی به منظور اعتلای دینداری دانشجویان. تهران: معاونت پژوهشی وزارت علوم.
- خدایاری‌فرد، محمد؛ اکبری زردخانه، سعید؛ غباری بناب، باقر؛ شکوهی‌یکتا، محسن؛ افروز، غلامعلی؛ فقیهی، علی‌نقی؛ طهماسب‌کاظمی، بهروز و زندی، سعید (۱۳۹۵). اثربخشی برنامه‌تعاملی مهارت‌های زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی بر دینداری دانشجویان: مطالعه‌مقدماتی. *پژوهش‌نامه روان‌شناسی اسلامی*، ۲(۲)، ۳۱-۹.
- خدایاری‌فرد، محمد؛ شکوهی‌یکتا، محسن؛ غباری بناب، باقر؛ اکبری زردخانه، سعید؛ پاک‌نژاد، محسن و هومن، حیدرعلی (۱۳۹۲). ساخت فرم کوتاه‌مقیاس دینداری برای جمعیت دانشجویی. *طرح پژوهشی*، تهران: دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- خدایاری‌فرد، محمد؛ شهابی، روح‌الله و اکبری زردخانه، سعید (۱۳۸۶). مقایسه نگرش دینی در دانشجویان مستعد و غیرمستعد سوء‌مصرف مواد. *فصلنامه پژوهش در سلامت روان‌شناختی*، ۱، ۲، ۵۳-۵۹.

- سالک، رضا و فرید، مهرداد (۱۳۷۷). نسبت سینما و دین: نقد سینما، ۱۳، ۱۲۲-۱۲۶.
- صابری، رضا و سعیدی رضوانی، محمود (۱۳۹۱). کاربرد زیباگرایی و هنر در تربیت دینی. *دوفصلنامه علمی-پژوهشی تربیت اسلامی*، ۷، ۱۵، ۱۱۳-۱۳۴.
- کازنو، ژان (۱۳۸۱). *جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی*، ترجمه ساروخانی و محسنی، تهران: اطلاعات.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۹۰). *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نی.
- ماهرزاده، طیبه (۱۳۸۵). نقش آموزه‌های تربیت دینی در کاهش خشونت خانوادگی. *پژوهش‌های تربیت اسلامی*، ۳، ۳۵-۶۴.
- محمدی، عبدالله (۱۳۹۰). نقد نظریه تباین دین و معنویت. *معرفت کلامی*، ۲، ۳، ۱۱۵-۱۳۶.
- مرتضوی قمی، فاطمه و منادی، مرتضی (۱۳۸۸). بررسی مفاهیم صلح و خشونت در سینمای دفاع مقدس. *اندیشه‌های نوین تربیتی*، ۵ (۱)، ۶۹-۵۱.
- معمدنژاد، کاظم (۱۳۸۵). *وسایل ارتباط جمعی*، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- معزونی‌نیا، حسین (۱۳۸۸). سینما - جشنواره، تهران: سروش.
- مک کویال، دنیس (۱۳۸۸). *درآمدی بر نظریه ارتباطات جمعی*، ترجمه پرویز اجلائی، تهران: مرکز مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- ملکی، حسن؛ شاملی، عباسعلی و شکراللهی، مهدی (۱۳۹۰). تربیت عبادی کودکان. *اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، ۱، ۱۰۵-۱۳۲.
- Bacher, M., & Gorsuch, R. (1982). Trait anxiety and intrinsic – extrinsic religiousness. *Journal for the scientific study of Religion*, 21, 119-122.
- Burg, S., Mayers, R. A., & Miller, L. J. (2011). Spirituality, Religion and Healthy Development in Adolescents. In B. B. B. Editors-in-Chief & J. P. Mitchell (Eds.), *Encyclopaedia of Adolescence* (pp. 353-359). San Diego: Academic Press.
- Campbell, A., & Connelly, L. (2015). Religion and New Media. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2, 273-278.
- Koening, H. G., Morberg, D.O., & Krales, J. N. (1998). Religious activities and attitudes of older adults in a geriatric assessment clinic. *Journal of American Geriatric Society*, 36, 362-374.
- Krueger, R.A, & Casey, M.A. (2000). *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: Sage
- Mooney, B., & Timmins, F. (2007). Spirituality as a universal concept: Student experience of learning about spirituality through the medium of art. *Nurse Education in Practice*, 7, 5, 275-284.
- Morgan, D. L. (1997). *Focus groups as qualitative research*. London: Sage.
- Ramesh, A., & Dani, V. (2014). Embedding spirituality for professional – A study using movies as pedagogy. *Procedia: Social and behavioural Sciences*, 133, 473-480.
- Sherman, B. J., Duarte, C. S., & Verdeli, H. (2011). Internalizing and externalizing Problems in Adolescents from Bahia, Brazil. *International Journal of Mental Health*, 40(3), 55-76.
- Spilka, B., Hood, R. W., Hunsberger, B. & Gorsuch, R. (2003). *The psychology of Religion: An Empirical Approach (3th edition)*. New York: Guilford pres.
- Woltz, B. (2005). *E-Motion picture Magic: Amovie lover's Guide to Healing and transformation*. Available in: URL:<http://drzur.com/online/cinemasources.html>
- Yazici, E., Ulus, F., Selvitop, R., Yazici, A.B., & Aydin, A. (2013). A novel approach of watching movies and conducting therapy for psychiatric inpatients. *European Psychiatry*, 28, 1.

Yonker, J. E., Schnabelrauch, C. A., & Dehaan, L. G. (2012). The relationship between spirituality and religiosity on psychological outcomes in adolescents and emerging adults: A meta-analytic review. *Journal of Adolescence*, 35(2), 299-314.

